Вік, коли передбачити можна все — і водночас нічого: підлітковий вік

Інтерв'ю з Маттео Ланчіні

Підготував Мікеле Фалабретті

(NPG 2022-06-26)

Маттео Ланчіні — психолог і психотерапевт психоаналітичної школи. Президент Фонду «Мінотавр» у Мілані та викладач кафедри психології Міланського університету Бікокка, а також факультету педагогічних наук Католицького університету Мілана. Він є керівником післядипломної програми «Профілактика та лікування інтернет-залежності в підлітковому віці» та викладає у Школі підготовки з психотерапії підлітків і молодих дорослих інституту «Мінотавр» — установи, яка в Італії увійшла в історію досліджень підліткового віку.

Інститут «Мінотавр» заснував Франко Форнарі (1921–1985), психоаналітик Італійського психоаналітичного товариства та університетський викладач, який поєднував професійну діяльність і теоретичні рефлексії із громадською діяльністю. Протягом років дослідження інституту «Мінотавр» зосередилися на проблемах підліткового віку. Завдяки внеску Густаво П'єтрополлі Шарме було розроблено спільну базову теоретичну модель (Теорію завдань розвитку), яка, перейнявши спадщину Франко Форнарі, робить акцент на аналізі афективної культури підлітка, його родини, власних об'єктів любові та навколишнього світу. Щоб досягти дорослого віку, підліток має зіткнутися зі специфічними завданнями розвитку та подолати їх, що дозволяє йому реорганізувати власну ментальну й афективну структуру, набуваючи нового образу себе. Ми попросили Маттео Ланчіні розповісти нам про підлітка з погляду людини, яка одночасно займається науковими дослідженнями та клінічною практикою. Зокрема, вказати нам, яких правильних установок мають дотримуватися дорослі, щоб вислухати та зрозуміти хлопців і дівчат цього віку. Оскільки Маттео Ланчіні не мав змоги бути присутнім особисто, він записав інтерв'ю, яке продемонстрували під час Конференції та яке доступне у відеоформаті за цією адресою: https://www.youtube.com/watch?v=L-6MfEBjlUw, починаючи з 16-ї хвилини.

Фалабретті

Насамперед дякую, що ви з нами, нехай і за допомогою відеозв'язку. Я хотів би розпочати з того факту, що підлітки зазвичай суперечать нашим стереотипам, спростовують їх, і тому для початку, я попросив би вас змалювати нам портрет сучасного підлітка таким, яким ви його бачите.

Ланчіні

Важко окреслити профіль підлітків, адже він ризикує виявитися занадто схематичним, а отже, банальним. Проте безсумнівно, що останніми роками відбулися важливі трансформації, які походять від змінених сімейних афективних «міфів», що виховують нові покоління через засоби масової інформації та їхню всепроникність, пропонуючи моделі ідентифікації, альтернативні традиційним моделям сім'ї, школи та дорослих вихователів. І це зумовило більшу нарцисичну крихкість і водночас меншу конфліктність.

Якщо підсумувати гранично стисло, сучасні підлітки більше не є бунтарями-порушниками норм: багато вчинків, які здаються бунтарськими та трансгресивними, насправді продиктовані крихкістю. Проблема полягає в розчаруванні, оскільки діти зростають із дуже високими ідеальними моделями, які руйнуються в підлітковому віці, тоді як колись визначальною рисою підліткового віку були спротив і трансгресія. Неправда, що підлітки почуваються всемогутніми; я, навпаки, вважаю, що одна з тем, із якою підлітки мають зіткнутися, — це кінець дитячої всемогутності, а отже, необхідність рахуватися також зі своєю смертністю, із тим фактом, що тіло має межу. Крім того, останніми роками тема, яка справді вражає — хоча ми лише на самому початку, — це прогресуюча втрата інтересу до сексуальності. Це більше не покоління, зосереджені навколо сексу; складається враження, що в сучасному суспільстві набагато важливіше жити в думках іншого, ніж у тілі іншого; ділитися обміном, сексуальністю, бажанням (і це пов'язано з видимістю). Я думаю, що найближчими роками ми справді станемо свідками рецесії сексуальності: ми вже спостерігаємо це в наших клінічних кабінетах — про неї говорять набагато менше порівняно з тим, що було кілька років тому.

Фалабретті

Це мене інтригує, адже ми, дорослі, навпаки, схильні уявляти, що вони постійно там, зациклені на цій темі. Як це можливо — це наша проблема? Так само як і переосмислення крихкості: вона вся належить підліткам чи дорослим?

Ланчіні

Безсумнівно, в Італії, особливо останніми роками, нам було важко адаптувати наше

бачення (соціальних служб, психологів, вихователів, учителів, батьків) до настання підліткового віку з огляду на трансформації, привнесені в дитинство. Сучасні діти зростають у межах зовсім інших виховних моделей: наше суспільство — це суспільство, де існує порнографізація всього, надмірна відкритість багатьох переживань; межа між інтимним і публічним зникла не лише через соціальні мережі, а й загалом у суспільстві, де приватне «Я» виставляється напоказ у всіх його проявах: як в успіху, так і в болю. У межах цих рамок, які дуже часто змушують дітей зазнавати впливу інших виховних моделей — навіть за наявності вихователів (і батьків), які заохочують самовираження, ідею успіху, великої кількості друзів уже з дитячого садка завдяки численним гурткам, — це прагнення бути експресивними суб'єктами вочевидь призводить із настанням підліткового віку до іншого способу розв'язання нових завдань розвитку, до потреби дати відчути межу, а також встановити певні рамки. Я вважаю, що в Італії вже кілька років існує виховна криза, яка полягає в передчасному дорослішанні або адультизації дитинства, за якою слідує інфантилізація підліткового віку. Ми змінили спосіб сприйняття дітей і спосіб їхнього виховання, а потім, із настанням підліткового віку, не вміємо запропонувати адекватні моделі; тож ми відтворюємо старі моделі, які більше пасують підліткам, якими були ми самі, або стереотипу, і які, отже, стосуються бунтарського підлітка, підлітка, якому потрібно протиставляти себе, самореалізовуватися, виражати бажання, сексуальність… Це не працювало вже до пандемії, але потім сама пандемія остаточно загострила ситуацію й викрила такий підхід дорослих, позбавивши їх довіри.

Фалабретті

Чи не здається вам також, що дорослі трохи женуться за підлітковим віком? У нас є п'ятдесятирічні люди, батьки підлітків, які в соціальних мережах поводяться як підлітки, мають культ тіла, через що бояться старіти, доглядають за ним, майже заздрять йому?

Ланчіні

Я думаю, що це абсолютно так. Одна з речей, яка мене завжди дивує, полягає в тому, що підлітковий вік — це період із багатьма труднощами: стереотип спонукає вважати його прекрасним віком, але насправді це вік, у якому підлітки стикаються зі своїми обмеженнями, починають бачити своїх батьків чіткіше, ніж тоді, коли були дітьми; це вік, у якому тіло потрібно прийняти таким, яким воно є; а любовні розчарування іноді залишають глибокий слід. Ми маємо допомагати юнакам і дівчатам пройти через цей вік, не накопичуючи занадто багато затримок розвитку. Те, що цей вік є таким «бажаним» для всіх, дивує і мене. Дивує тому, що діти, замість того щоб насолоджуватися дитинством,

підштовхувані батьками, випереджають усе, навіть в одязі, тоді як дорослі не приймають навіть переваг старіння. У цьому, безперечно, одна зі змін стосується саме тіла, яке дедалі більше цінується в естетичному плані: потрібно бути красивим, мати продуктивне, досконале тіло; не в плані сексуальності, а в плані естетики, атлетизму, спроможності. Крім цього, є також елемент «моделей ідентифікації». Ви згадували про інтернет: не забуваймо, що у WhatsApp є також батьківські групи, які нишком займаються «цькуванням», кібербулінгом. Це моделі, які ми самі пропонуємо щодня, і дуже часто натомість, коли настає підлітковий вік, ми бачимо їх лише в підлітках. Тому легко може статися, що ці підлітки, набагато здатніші керувати соціальними мережами та вихлюпувати туди свої потяги — аж ніяк не солідарності чи вислуховування іншого, — можуть самі стати орієнтиром для дорослих.

Фалабретті

Ви говорили про «слухання» — установку, яка мені дуже близька. Мені здається, що ми, дорослі та вихователі, іноді виявляємося непідготовленими перед підлітками. І зазвичай реагуємо або авторитарними жестами, або виступаючи проти нових технологій. Проте, хоча ми всі переконані, що слухання й уміння їх вислухати є найкращим інструментом, нам це дається важко. Що означає слухати підлітка і як це робити?

Ланчіні

Слухати підлітка, на мою думку, означає насамперед замислитися над тим, якими дорослими є ми самі, і ми маємо одразу визнати, що сьогодні існує безпрецедентна крихкість дорослих. Сучасних дітей, а також підлітків слухають набагато більше, ніж слухали нас у минулому. Але чи готові ми почути те, що вони мають сказати? Існує крихкість дорослих ролей, яка захисним чином призводить до нездатності дістатися до підлітка там, де він перебуває. Слухати — означає бути дорослими, і сьогодні, на мою думку, визначення дорослих полягає у здатності «ідентифікуватися», по-справжньому встановлювати стосунки з тим, хто перед тобою, тоді як натомість ми схильні вдаватися до магічних формул, стандартних рецептів, вказівок, придатних для всіх, ніби всі однакові; і дуже часто школа також пропонує виключно механізми оцінювання, спосіб дивитися на хлопців і дівчат без ідентифікації з реальними, теперішніми й майбутніми потребами підлітків. Ось звідки виникає необхідність вислухати те, що вони мають сказати. А це означає насамперед для батьків бути здатними вислухати про спотикання, невдачі, негативні емоції, які дуже часто є головним витісненим із сімейного слухання. Так само як і крихкість та поведінка підлітків, які навіть у школі можуть здаватися зухвалими й самовпевненими. І так

ми продовжуємо накладати санкції, займати позиції, видаючи їх за авторитетні, тоді як насправді вони потрібні нам, щоб спати спокійно, щоб відчувати, ніби ми зробили їм добро. І в інтернеті це проявляється разюче: у мережу проєктується багато крихкості дорослих. Досить подумати про те, що освітня бідність сьогодні — це цифрова бідність. Досить подумати, що під час пандемії ми зрозуміли, що без інтернету не змогли б підтримувати контакти; досить подумати, що для тих, хто сьогодні йде до початкової школи, ми навіть не можемо уявити, яку роботу вони виконуватимуть, бо половина професій ще навіть не винайдена, але є лише впевненість у тому, що потрібно буде вміти користуватися інтернетом і створити відеогру — речі, які здаються ворогами італійської школи та ворогами батьків.

Я вважаю, що на інтернет, а частково й на пандемію, намагаються спроєктувати нашу власну крихкість, яка й далі не дозволяє нам побачити, що змінитися потрібно саме нам, тому я переконаний, що так, інтернет варто було б обмежити для дорослих, які зазнають його надмірного впливу, а натомість потрібно виховувати підлітків у дусі цифрової мудрості. Натомість тут хлопці й дівчата досі не вміють розпізнати в дорослих авторитетні орієнтири, до яких можна донести свій біль: отже, більше інтернету і більше розмов про біль, про пережиті, зокрема й болісні, почуття.

Фалабретті

Що потрібно було б дорослим, щоб поводитися по-дорослому перед молоддю? Не лише зовнішня установка, а саме всередині — у почуттях, в емоціях, у думках. Яку роботу мали б виконати дорослі, щоб навчитися взаємодіяти з цими хлопцями й дівчатами?

Ланчіні

Я вважаю, що дорослі загалом переживають глибоку кризу виховної спільноти, якій деякі середовища намагаються протистояти. Сьогодні існує величезна потреба протидіяти індивідуалізму та відчуттю самотності людини, працюючи в категоріях спільного батьківства, більшої здатності любити також дітей інших людей, а не бачити в них лише когось, із ким соціалізується власна дитина; мати на увазі школу, яка реалізує свій авторитет і легітимність через інклюзивні моделі, а не моделі відсторонення. Але якщо існує крихкість дорослого, то дуже часто до підлітка застосовують моделі, які слугують передусім для того, щоб самому почуватися сильним. Тому потрібне усвідомлення того, що невдачі, спотикання, а також труднощі, з якими хлопець чи дівчина можуть зіткнутися в школі, є частиною їхнього процесу зростання, і їх також потрібно оцінювати, але не слід карати санкціями, оскільки це призвело б нарцисично крихких суб’єктів до посилення атаки на

власне тіло, до його зникнення, а не до того, щоб докладати більше зусиль. Якщо підсумувати гранично стисло, я вважаю, що потрібна ідентифікація з тим, хто перед тобою, і насамперед — дати відчути молоді, що для неї є місце в думках дорослих.

Інша сфера — це наділення відповідальністю, особливо в підлітковому віці. Необхідно передбачити кооптативні виховні моделі, які дадуть відчути, що для цих юнаків і дівчат є майбутнє. Ми не робили цього останніми роками, і тому маємо молодь, яка, не бачачи для себе майбутнього, не будучи ані бунтарською, ані трансгресивною, а до того ж бачачи занадто крихких учителів і батьків, атакує саму себе. Усе це — недуги сьогодення, тому доречно і необхідно організувати механізми, які дадуть молоді відчути, що на неї чекають, що дорослий готовий передати її в майбутнє, а також готовий засвідчити, що майбутнє складається з невдач і спотикань.

Фалабретті

Тема спільноти нас дуже цікавить. За ці останні 20–25 років я бачив з боку Церкви, особливо через ораторії та парафії, інтуїтивне розуміння того, що потрібно виходити назовні та об’єднуватися в мережу. Сьогодні «ринок» пропонує безліч орієнтирів для молоді. І все ж нам як Церкві було справді важко вийти назовні, увійти в мережу, у співпрацю з місцевою громадою. Як ви бачите діяльність Церкви з цього погляду? Чи могло б це бути шляхом, яким варто йти краще?

Ланчіні

Я абсолютно переконаний, що це правильний шлях: у цю мережу — і тут я повторюся — має ввійти також можливість використовувати інтернет у тому сенсі, що мережею, розуміючи її як інтернет, слід користуватися набагато частіше, не протиставляючи натомість діяльність ораторії чи скаутингу — ті форми, що передбачають «тілесну присутність», — як щось, що має протидіяти інтернету. Мережа — це саме те, що може продукувати культуру, інтегративні форми, способи залишатися на зв’язку в моменти, коли це неможливо фізично. Отже, є багато ініціатив, які варто реалізувати, хоча мушу відверто визнати, що останніми роками місця, де мені справді доводиться зустрічати спробу побудувати виховну спільноту, де можна говорити також про крихкість молоді в тональності, уважній до людяності щодо інших, — це саме парафії. Ніколи раніше мені не випадало так часто, як останнім часом, із відновленням діяльності після пандемії, проводити зустрічі для допомоги вихователям, а в деяких випадках, якщо парафіяльний театр на ремонті, — безпосередньо в храмах або навіть на церковному подвір’ї.

Фалабретті

Ви, з огляду на вашу роботу, маєте також клінічне бачення підлітка: часто на парафії та в ораторії ми маємо справу з хлопцями й дівчатами, які живуть у досить спокійних, безтурботних умовах. Але є також підлітки, які приходять у наші середовища в дуже тривожному стані, так звані соціально вразливі: вони мають сім'ї зі складною історією та невеликими можливостями для відновлення, зокрема через брак коштів. А іноді ми зустрічаємо підлітків, перед якими, здається, неможливо діяти. Що ми можемо зробити, щоб поєднати ці два погляди, тобто погляд того, хто має клінічне око, з поглядом того, хто натомість живе повсякденністю, яка на перший погляд здається «нормальною», але насправді, глибоко всередині, продовжує мати проблеми інших, більш знедолених? Словом, як ми маємо або могли б поєднати те, що говорять нам гуманітарні науки, фахові компетенції, з тим, що ми робимо щодня?

Ланчіні

Насамперед моделі супроводу підлітка дуже змінилися: звісно, супровід через консультації, терапію залишається, але сьогодні вони значною мірою втручаються в контекст. Наприклад, наша модель передбачає залучення батьків, школи саме з переконання, що існує потреба в мережевій взаємодії з боку всіх. Підліток, якого ми зустрічаємо, шукає значущого дорослого. А що означає бути значущим дорослим? Сьогодні в клінічній практиці це означає розуміти, наприклад, що недостатньо сидіти зачиненими в кабінеті — ти і підліток, — а потрібно сприяти змінам у середовищі тих, хто його виховує, і тому необхідно вступати в контакт також з учителями та іншими інституціями. Тому дуже важливо, щоб і в повсякденному житті ораторій, парафій, тих, хто веде виховну роботу, враховувалося, що ви є значущими дорослими в режисурі мережевого процесу, який має включати батьків, намагаючись наблизити необхідні ресурси. Бути значущим дорослим означає — і тут я повертаюся до вже висловлених тем — відчувати, що ти ідентифікуєшся з тим, хто перед тобою, з його потребами, і наближаєш до нього необхідні ресурси, а це здебільшого означає залучати контекст. Кожен дорослий, очевидно, володіє власним «інструментарієм», власним «етикетом», власною мовою, але спільним є ось що: знати, що під час зустрічі з підлітком підліток шукає значущого дорослого. І сучасні хлопці та дівчата є дуже досвідченими у стосунках: коли вони його зустрічають, то довіряються набагато більше, ніж це робили ми в минулому, бо та крихкість, про яку я говорив, — це крихкість, яка спонукає їх шукати у відповідь погляд, що надає їм цінності. І ще, мабуть, останній аспект, який мав би об'єднувати всіх, навіть у найскладніших ситуаціях, — це те, щоб ніколи

не бракувало надії. Надія — це почуття, якого бракує підлітку, який вирішує соціально ізолюватися та добровільно померти, атакуючи самого себе. І тому кожен дорослий, який зустрічає підлітка, рушієм недуги якого є саме відсутність надії, ніколи не повинен її втрачати; не в ідеалістичному сенсі, як у підбадьорливій казочці, а саме з ідеєю докласти зусиль, щоб відчинити шпаринку й показати, що дорослий готовий допомогти наблизити ресурси та допомогти йому знайти своє справжнє «Я», відкрити свій «талант» і побачити, як через спотикання, невдачі та навіть через цю жахливу ситуацію, яку вони, можливо, зараз переживають, можна прокласти шлях, що веде до того, щоб по-справжньому знайти самих себе.

Фалабретті

На завершення я прошу у вас слова побажання — побажання, яке стало б завданням для тих, хто бере на себе турботу про молодь, хто проживає свій «талант» у служінні юнакам і дівчатам та у виховній місії.

Ланчіні

Побажання полягає в тому, щоб завжди знаходити всередині себе надзвичайно важливу істину: усвідомлення того, що той відповідний погляд, звернений до підлітків, які довіряють і ввіряють себе, має значно більшу вагу, ніж часто уявляють багато вихователів, багато вчителів, а іноді й багато батьків, поглинутих своєю повсякденністю. Ніколи не слід забувати, що сучасний підліток має величезну потребу — у суспільстві видимості, нарцисизму, популярності — бути «утриманим у думках» інших людей. Думання про нього, спосіб реагування на його поведінку, її оцінювання та надання їй цінності, здатність дати відчути, що є надія, — усе це впливає і має вагомі наслідки, тоді як певні інфантилізуючі або баналізуючі установки ризикують стати принизливими для особистості. Дорослий справді досі є надзвичайно важливим, навіть у суспільстві інтернету, нарцисизму та популярності в мережі за будь-яку ціну.